

Ambachtslieden en Rederijkers spelen in Tricht toneel

door

Jef NOTERMANS
lid van de Maatschappij

Con amore aan Dr. C. de Baere

ONTSTAAN VAN DE GILDEN

Men kan met de hooggeleerde Carmeliet Dr. Th. Keulemans¹ tot 700 voor Christus teruggaan om bij de oeroude Romeinen de eerste gilden aan te wijzen. Interessant is, dat acht groeperingen van ambachten door de latijnse schrijver Plutarchus worden genoemd, nl. goudsmeden, kopersmeden, pottenbakkers, schoenmakers, timmerlieden, ververs, volders, fluitspelers. Eeuwen nadien komen er verscheidene bij o.m. kleermakers, steenhouwers, geneesheren, ezeldrijvers, waterdragers (verenigd in zogenaamde collegia) en bakkers, kalkbranders, schippers, slaggers, die officieel tot erfelijke kaste waren verheven. Met professor Keulemans mag men overhellen tot de mening, dat van dit soort gilden in de landen, waar de Romeinse legioenen langdurig vertoefd hebben, iets is overgenomen. Symptomen daarvan duiken op tijdens het bewind van Karel de Grote (welbekend in de Maasgouw!), terwijl Reims en Soissons in de negende eeuw over ambachtsorganisaties spreken. De jurist Keulemans concludeert uit verscheidene elementen, dat er

- 1) jaarlijks of meermalen 's jaars een bijeenkomst plaats vond, waarbij de leden gezamenlijk aan een feestdis zaten. Mogelijk vindt dit gebruik zijn oorsprong bij de Germanen;
- 2) een religieus verband bestond in de confrerie. Dit kan zowel een Romeins als een Christelijk element zijn;
- 3) Onderlinge hulp en bijstand was geboden. Onder ede verplicht men zich de voorschriften na te komen.

We zullen straks zien, dat onze middeleeuwse gilden in wezen soortgelijke karaktertrekken vertonen.

(1) Prof. Mr. Dr. Th. KEULEMANS O.C., *Het gildewezen, opkomst, bloei en verval*. (Den Haag, 1941, 2de druk, 107 blz., uitverkocht).

Een kwart eeuw geleden heeft onze onvermoeide Leuvense leermeester professor Dr. Jan Baptist Gessler, in het maandblad « Limburg » (8ste jaargang, blz. 1-8) de aandacht gevraagd voor « Het Narrenschip der XII eeuw in 't Loonsche Land ».

Terloops is daarop gewezen in ons « Kultuur en Literatuur in de Maasgouw voor 1200 » (Leuven 1938, blz. 65 en 66). Een tijd geleden bracht Mathias Kemp met zijn « Overzicht van de Vastenavondviering in ons Zuiden »² als voorafbeelding van « Carnaval in Limburg », nogmaals « de Blauwe Scute » voor het voetlicht.

Maastricht moet in rep en roer zijn geweest, toen de speelwagen (geconstrueerd te Corneli-Münster) via Vaals en Gulpen uit Aken arriveerde. De executanten hebben in alle geval in 1133 door hun zotte sprongen, gewaagde liedjes en vertoningen een ongewone hilariteit verwekt. Ook al kan men niet precies uit de latijnse bron opmaken, wat er ten tonele is gebracht, het moet toch wel erg scabreus en schandaleus geweest zijn. Dit blijkt voldoende uit de voortzetting van de kloosterkroniek (te St.-Truien) « *Gesta Abbatum Trudonensium* » waarvan de geleerde monnik *Rodolfus* meer dan de grondslag heeft gelegd.

Het weversgilde van Aken, dat gedwongen was deze landschuit te bouwen op een soort sleepswagen, zal vermoedelijk gelachen hebben als de boer-met-de-kiespijn, want op hun sloeg de bijtende parodie.

Ongeveer te zelfder tijd bestaat in onze toenmalige Zuidnederlandse zusterstad Atrecht een groepering van mannen met een religieus-sociale doelstelling. Deze vereniging heet *Puy*, ook wel *confrérie*. De godsdienstige opzet krijgt een basisverbreding door een letterkundige bedrijvigheid in de boezem van deze broederschap.

Zijn het aanvankelijk dichtoefeningen ter ere van O.L.Vrouw en Sinte Cathrien (patrones van wijsgeren en beoefenaars van de Rhetorica!), geleidelijk komt men tot een toneelmatige uitbeelding van de levens der heilige beschermvrouwen en hemelse beschermheren³. *Maastricht* met zijn sterk godsdienstige leven, in de dertiende eeuw gestimuleerd door de komst van de Franciscanen en Dominicanen, Antonieten en Augustijnen, de geestelijke Ridders van de Duitse Orde en de Broeders Begaarden,

(2) Maastricht 1951. (Publiciteits-Bureau Veldeke).

(3) Vgl. o.m. Dr. Jos. van Mierlo S.J. over de oorsprong van de Kamers van Rhetorica in zijn *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden* 2de deel, pag. 214 vlgg. — Gerard KNUVELDER, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*. 1ste deel, blz. 230-258. — Dr. J. J. MAK, *De Rederijkers*, 1ste hoofdstuk (Amsterdam 1944). Met omzichtigheid te gebruiken: *Les Chambres de Rhétorique*, door Henri LIEBRECHT (Bruxelles, 1948).

heeft soortgelijke confréries gekend. Of de Kruisheren en Cellebroeders er in de vijftiende eeuw een nieuw accent aan gegeven hebben, vermeldt noch Baron von Gesau⁴ noch dr. Edm. Jaspas⁵.

Telt men de zijkapellen van de Sint Servaas en van de O.L. Vrouwe kerk, alsook de altaren van de bovengenoemde orden, (waaraan men mag toevoegen de kapellen van de Witte Vrouwen, alias Zusters van Maria Magdalena, van de Zusters op de Maagdendries, van de Faliezusters naast het Pater Vinktoentje, van de Franciscanessen op de Beyart en die van de Zusters in de Zwingelput) dan komt men tot een litanie van diverse heiligen. Dageelijks moest het goddelijk officie aan het gilde-altaar worden gecelebreerd, om dusdoende Gods zegen, door de voorspraak van de patroon, of patrones, voor het eeuwig en tijdelijk welzijn van de ambachtsleden af te smeken en de afgestorvenen⁶ bij te staan.

Het is mij opgevallen, dat bij de gilden van Maastricht niet als patroon fungeren de vermaarde St. Servaas, zijn opvolgers Monulfus en Gondulfus, noch St. Lambertus. Wel vind ik de volgende inheemse en uitheemse beschermheiligen:

- 1) Apothekers, barbiers en chirurgijns : Sint Cosmas en Damianus.
- 2) Bakkers : Sint Albertus. - Molenaars : Sint Victor
- 3) Blauwververs: Sinte Catharina van Siëna.
- 4) Brouwers: Sint Arnoldus.
- 5) Droog- of lakenscheeders: Sint Christoffel.
- 6) Goud- en zilversmeden en grofsmeden: Sint Eloy (Eligius).
- 7) Hoveniers (gaardeniers) inclusief handelaars in zuivelproducten en groentes: Sint Urbanus.
- 8) Kleermakers en naaisters: Sinte Anna.
- 9) Korvers (vlechters van manden en anderszins): Sint Pieter.
- 10) Kremers (inbegrepen hoedemakers, lintwerkers, haarmakers, koperslagers, kantwerkers, pruikmakers): Sinterklaas.
- 11) Lakenwevers (= gewantmeekers) en stofververs : Sinte Genoveva.
- 12) Linnenwevers (of cortespoelders): Sint Severijn (en Genoveva?).
- 13) Looiers: Sint Jan.
- 14) Metselaars: Sint Hubertus.

(4) L. Baron von GEUSAU, *Korte geschiedenis der Kloosters te Maastricht* (Publ. de Soc. Hist. etc. 31ste jrg. pag. 3 en vlgg.)

(5) Dr. E. JASPAR, *Kint geer eur eige stad?* (Mastreech 1936).

(6) De broederschap van St. Eloy deed voor de leden, na hun dood, 30 zielmissen lezen : Cf. *Opkomst, bloei en verval der gilden, naar Henrich Pesch S.J.* door Mr. P.J.M. AALBERSE, pag. 44 (Leiden 1912.)

- 15) Ooftmengers of fruitverkopers: Sint Salvator.
- 16) Pelswerkers: Sint Hubertus.
- 17) Schoenmakers: Sint Crispinus.
- 18) Slagers: Sint Bartholomeus.
- 19) Timmerlieden, schrijnwerkers, radermakers: Sint Jozef.
- 20) Vissers: Sint Pieter.
- 21) Volders: Sint Querijn.
- 22) Witmakers: Sint Bartholomeus.
- 23) Schippers: Sint Nicolaas⁷.

Wie de leemplakkers patroniseerde, is mij niet bekend. Zoals hierboven vermeld is, achtte elk gilde het een erezaak aan zijn patroon niet enkel een vers te wijden, maar ook een uitbeelding van zijn leven in een toneelstuk. Veelal was in de boezem der organisatie niet enkel een dichter te vinden, maar ook een clubje, dat onder eigen of geleende regie een spel op de jaarlijkse naamfeestdag opvoerde.

't Is heel erg jammer, dat tot heden van al die handschriften geen enkel aan het licht is gekomen. In dit opzicht zijn we al even arm als de meeste steden. Was de boekdrukkunst in Maastricht⁸ niet zo lang geweest, dan zou mogelijk uit de gildenbloei-tijd iets door de drukpers aan de vergetelheid ontrukkt zijn. Brussel en Antwerpen zijn op dat gebied rijker bedeed.

TONEELBEDRIJVIGHEID VAN DE GILDEN

Een geboortedatum van rederijderskamers is onbekend. Vermoedelijk zijn de schuttersgilden (handboog- en voetboogschutterijen met Sint Sebastiaan als patroon) de organisaties, waar het eerst aan dichtkunst en toneelspel is gedaan.

Uiterst beknopt is de aanduiding, dat voor 1400 gezellen van rhetorycke in Tricht bedrijvig zijn. Men zou hierbij kunnen denken aan de fameuze Heiligdomsvaarten⁹.

(7) De 2de oktober 1413 stelt Hertog Antonius het Maastrichtse aantal ambachten op *dertien*. In augustus 1420 verhoogt Hertog Jan IV dit tot *drie en twintig*. Zodoende was het getal van de vorige eeuw hersteld, waarin de Bisschop van Luik (Jan van Beieren) en de Brabantse Hertog Antoon voornoemd veranderingen hadden aangebracht.

Vgl. Jos. RUSSEL, *Geschied- en Oudheidkundige schets der Stad Maastricht* (1883), eerste deel: Gilden, Handel en Nijverheid (blz. 256-265) — Jozef DE RAS, *De ambachtsgilden te Maastricht* (Leuven, 1907), overgedrukt uit *Dietsche Warande*, 1898. Een werk als *De Gilden* door A. J. BROUWER-ANCHER ('s-Gravenhage, 1895), XIV + 294 blz., is voor Maastricht een onvervulde wens.

(8) A.A.M. STOLS, *Kort overzicht van de geschiedenis der boekdrukkunst in Maastricht van 1551-1929*. (Maastricht, 1929).

(9) P. H. EVERSEN, *De heiligdomsvaart van Maastricht* (Public. de la Soc. Hist. et Arch. dans le Limbourg, jrg. 7. pp. 298 sqq, 1870).

Deze manifestaties van diep geloof en gevoel voor schoonheid gingen gepaard met uitbeeldingen van religieuze waarheden, levensvoorstellingen van heiligen e.d. Uit publicaties van H. Everesen, de kerk-historicus professor P. Albers S.J. en de rijksarchivaris Dr. Pierre Doppler mogen we besluiten, dat het jaartal 1391 de oudste officiële vermelding van een Maastrichtse Heiligdomsvaart geeft.

Zijn het de actieve boogschutters van Maastricht geweest, die in 1405 de Heiligdomsvaart glans bijzetten, niet enkel door hun verschijnen maar mede door hun spel?

Waren het de zonen van deze « acteurs », die 5 x 7 jaar nadien een zelfde plechtigheid opluisterden en na afloop op het Vrijthof, het Marktpllein e.d. speelden? De speciale ordonnantie van de stedelijke magistraat i.v.m. bedoeld feest stelt op 22 juni 1440 zorgvuldig vast, hoe men zich het ordelijk verloop van het grootscheeps evenement had gedacht. Met betrekking tot de toneelbedrijvigheid vermeldt de oekaze echter niets.

Tweemaal zeven jaar daarna, daags na het Sint Servaasfeest, Anno Domini 1454, besluiten de kapittels van Onze Lieve Vrouwe en van Sint Servatius tot de toning der relieken, die (om de 7 jaar) op 9 juli zou geschieden. Tot 1552, dus 14 maal na bedoelde datum, is Tricht gastvrouw geweest van tallozen, duizenden, ja tienduizenden, die gesticht zijn door de heiligdommen, maar ook genoten hebben van de toneelopvoeringen annex de kerkelijke pompa-pompa.

Na 1559 viert Tricht, ondanks oorlogsdreiging en troebelen nog tweemaal het grandioos gebeuren: in 1566 en 1573. In 1580 ligt de stad, grotendeels verwoest en ten dele uitgemoord door de soldaten van Alexander Farnese, hertog van Parma, te bloeden uit ontelbare wonden. Kracht noch macht zijn er aanwezig om iets te organiseren. Pas na ommekomst van de Jezuïeten, verdreven door de hatelijke Hollandse bezetter Willem van Heze, zal geleidelijk aan van een toneelherleving sprake zijn. Tot 1829 verdwijnt de Heiligdomsvaart met zijn expositie, pelgrims, toneel, enz. Al mag men rustig aannemen, dat er vaak verteld is door grootouders, vaders en moeders, over de roemrijke luisterrijke en kleurrijke heiligdomsvaarten, inclusief schouw- en wagenspelen, spectaculaire vertoningen, als de bestorming van de tijdelijke burcht in de Maas e.d. (waarvan o.m. genoten hebben Koning Philips II, 1550, Prinses van Oranje, 1679, en Czaar Peter de Grote, 28 juli

P. ALBERS S.J., *De Heiligdomsvaart in de Middeleeuwen te Maastricht*. (Publ. etc., jrg. 66, pp. 53 sqq 1930).

P. DOPPLER, *Schepenbrieven van het kapittel van St. Servaas te Maastricht* (Publ. etc., jrg. 36 t/m 44).

1717), de heugenis aan de heiligdomsvaarten moet stilaan verdwenen zijn.

Naast de kerkelijke demonstraties, die van grote invloed zijn geweest op het culturele leven onzer stad, vraagt een andere meer wereldlijke activiteit onze aandacht.

Wie zich de koninklijke bezoeken aan Maastricht in de 20ste en 19e eeuw herinnert, weet: hoe zich de burgerij bij die gelegenheden telkenmale daadwerkelijk heeft gegeven om de ontvangst luister en glans bij te zetten.

Het optreden van een koninklijke zangvereniging als de vermaarde «*Staar*» (vgl. het «*Vorstenhuis en Staar*» door Stef Kleyn), en van het ex-Maastrichts Stedelijk Orkest ligt nog vers in het geheugen. Op een ander niveau lagen begroetingen (cum annexis) van illustere personen in het verleden. Doorgaans spraken men van «*blijde inkomst*», ook wel «*joyeuse entrée*» genaamd. Steevast ging daarmee gepaard de opvoering van een toneelstuk. Als we ons beperken tot de vijftiende eeuw¹⁰, zien we de volgende personen door de feestelijk versierde stadpoorten onze koninklijke stede binnenrijden. Hertog Jan de vierde wordt verwelkomd door de magistraat en de vroede vaderen op 10 november 1420. Eenzelfde ontvangst valt te beurt aan Filips, hertog van Boergondië op 11 juni 1431. De Luikse bisschop Louis van Bourbon bewijst men hulde, resp. op 22 juni 1450 en op 22 juli 1456. Vlak na Kerstmis 1467 begroet Tricht de «*téméraire*» krijgsman, Karel de Stoute. Aan de pauselijke legaat, bisschop Jan van Ho(o)rn valt in 1468 een blijde inkomst ten deel. Aarts Hertog Maximiliaan van Oostenrijk bezichtigt niet enkel de heiligdommen van de Sint Servaaskerk, doch laat ook met welgevallen het oog rusten op de stoere boogschutters van Sint Sebastiaan. Praal noch pracht is gespaard bij het bezoek van keizer Frederik op 18 juli 1468. Om de privileges der goede stede Tricht te bekrachtigen doet de 30ste april 1490 Hertog Filips van Boergondië zijn joyeuse entree. Dit alles werd overtroffen, toen in 1494 Keizer Maximiliaan de eerste, met zijn gemalin Blanche, door zijn zoon Hertog Filips, de prominenten van de Nederlandse adel, mits-

(10) Bijbelse spelen zijn in de 15de eeuw aan de orde van de dag. Onze zusterstad *Hasselt* is zo gelukkig een lijevig manuscript te bezitten, dat o.m. behelst: een spel van de kuise Suzanna, van de onverschrokken Judith, van de bekoorlijke Esther en haar koninklijke gemaal Assuërus, van de wellustige prins Ammon en zijn verleide zuster Thamar, enz.

Het naburige Beek-Elsloo moet een handschrift gekend hebben, dat de regisseur heeft gehanteerd bij het spelen van een stuk over aartsvader Abraham (de eerste mei 1466). Maastricht is ófwel van zijn bijbels repertorium beroofd, óf de veelvuldige belegeringen en branden hebben dit cultureel erfdeel stuk voor stuk vernietigd.

gaders « tout Maestricht » verwelkomt, binnen onze wallen gastvrijheid genoot. Genoemde Filips deed de schutters van Tricht wel grote eer aan, in 1496, door zelf de boog en pijl op te nemen en letterlijk de vogel af te schieten¹¹. Zoals reeds vermeld was een blijde incomste zonder « comédie » ondenkbaar. Men moet echter betreuren, dat tekst noch titel tot op de dag van heden aan 't licht is gebracht.

Ziet de Trichter bevolking in 1380 zijn boogschutters te paard naar *Doornik* tijgen, 'n soortgelijk uitgeleide doet men in 1404 de mannen die via Hasselt en Aarschot de stad *Mechelen* bereiken om er mede te dingen naar de begeerde toneelprijs. Of het dezelfde zijn, die in 1405 een bijzonder cachet geven aan de heilighdomsvaart in Trega, kunnen we bezwaarlijk uitmaken.

Wederom aanvaardt een rijdende groep tonelisten een verre reis in 1408. *Gent* (\pm 160 km.) heeft de Maasstad uitgenodigd en zal dat nog vaker doen in de vijftiende eeuw.

Hoe onze welvarende industrie- en koopmansstad feesten kan organiseren en zich als een voortreffelijke gastvrouw weet voor te doen, leert het jaar 1438. Dan lokt een z.g. *landjuweel* tal van gilden en toneelgezelschappen uit de Maaslanden en uit andere gewesten naar het speelse Tricht¹². Het zou niet zonder boudheid zijn als men het z.g. verrijzenisspel, dat mogelijk in het franciscaanse Observantenklooster is geconcipieerd, althans gecopieerd — tot de Maastrichtse toneel-literatuur ging rekenen. Het mag wél ten aanzien van « *Die Verrisenisse Onses Heren*, » een mysterieospel, ten jare 1561 in onze vesting gespeeld. (Gesubsidieerd door de gemeenteraad op maandag « den lesten dach Martij anno XVCLXI ».)

De culturele bescherming door de vroede vaders spreekt niet zozeer uit de éne Hornse gulden, geschonken aan de « spelluyden die op (de) waghén spelen » als wel uit het beschikbaar stellen van schragen en 200 voet planken, en de intentie, dat het spel zou strekken tot « duechdelycke beweginghe van den borgheren ».

*
**

(11) Genoemde festiviteiten zonken in 't niet bij de festijnen op 14 oktober 1520, op welke datum de 20 jarige Keizer Karel de Vijfde o.m. door tweeduizend schutters in Tricht gesalueerd werd.

Dit doet ons o.m. denken aan de grootscheepse demonstraties te Doornik in 1549 voor Karel V en de Kroonprins Filips.

(12) Dr. C. DE BAERE heeft bij zijn onderzoekingen geen enkele maal de Maastrichtse spelers in Vlaanderen ontmoet, getuige zijn artikelen « *De bedrijvigheid der oude Kamer van Rhetorica te Brussel* » (« Eigen Schoon en de Brabander » 1947, blz. 97-119) en « *De Deelneming der Brusselse Rederijkers aan rhetorische feesten en wedstrijden* ». (« Eigen Schoon en De Brabander, jrg. 31, blz. 8-24, 49-61.)

Geen enkel voortbrengsel is ons overgeleverd¹³ door de Maastrichtse *rederijkerskamer*

I. «*Broederschap der Heilige Driekoningen*».

Blazoen en zinspreuk, prins en factor, ja, elke indicatie omtrent personen, inrichting van de «*camer Rhetoricke*» en titels van stukken hebben we vergeefs gezocht. Pas in 1527 vermelden onze raadsnotulen deze rederijkers voor het eerst. De gemeente Tricht is wel zo goed bij te springen, althans de schepen van openbare werken zorgt voor balken, planken en lege biertonnen! Bij de gevangendoort, aan de uitmonding van de Grote Gracht in de Markt, moeten de materialen (na opvoering van het stuk) worden opgeborgen.

Op een lentedag in 1548 genieten onze burgers van een *openluchtspel*. Entrees en vermakelijkheidsbelasting zijn nog niet uitgevonden in de zestiende eeuw. Geldt van onze Maastrichtse toneelpelers de toespeling: «*rederijkers zijn kannekijkers?*». De geldmiddelen blijken doorgaans lamentabel. Daarvandaan het verzoek o.m. in 1551 om een loterij of kienavond te organiseren. Ook in 1565 wordt op een soortgelijk ingekomen stuk door het raadhuis goedgunstig beschikt, mits drie vroede vaders de trekking mochten bijwonen! Als acteurs in genoemd jaar geen rekening en verantwoording aan de magistraat willen afleggen, dreigt deze de onwillige onderdanen kort daarop, in 1556 met een boetocht naar Sint Jacob van Compostella in Spanje! Schoorvoetend laten de comediespelers dan de twee schouten en vier raadsleden als kascommissie in hun boekhouding neuzen!

II. Drie uitgebreide stukken zijn in 1551 door de «*rethorisims vanden Wijngaertzrank*» opgevoerd, waarvan een op sacramentsdag. Voor het laatstbedoelde voteerde het Stadhuis zestien gulden, door de «*peymeester*» prompt uitbetaald. Helaas, ontbreekt over deze rederijkerskamer enigerlei documentatie¹⁴.

III. Iets wijzer worden we omtrent de kamer, die zich gesteld had onder de bescherming van «*Onze Lieve Vrouwe van St Hilarius*». In het jaar Onzes Heren 1539 spelen ze op sacramentsdag.

(13) Niet minder dan zeven maal «*in twee eeuwen tijds... omsingelen de Luikenaars deze stad*». M. KEMP, *Geschiedenis van Limburg*, blz. 40.

(14) Voor het eerst in 1553 wordt melding gemaakt van Hennesken de Geck, of wel genaamd Hennesken de Gompelman. Jaarlijks ontving deze officiële kwibus een kledingtoelage, maar nam daarmee de verplichting op zich de stadslivrei aan te trekken, zoals dat gold voor de «*gezworenen*» boden. In 1580 wordt ondanks de ramp van 1579, aan Hennes-de-Gek subsidie voor zijn ambtskostuum verleend. (Cf. Dr. J. MAK, *De Rederijkers*, p. 16).

De « spelluyden » krijgen voor hun « wagen-spelen » op verschillende punten in de stad één Hornse gulden!

IV. Staat de « *Broederschap van Sinte Emilie* » aanvankelijk zelfstandig, later associeert ze zich met de bovenvermelde rederijkerskamer « *Driekoningen* ». Al is de oprichtingsdatum niet bekend, een archivaris van Maastricht heeft in de vorige eeuw de mogelijkheid van fundering vóór 1500 aangenomen. Een notitie over een opvoering op 5 november 1509, wijst wel in die richting.

Op de zogenaamde « cley n kermesse », in september 1540 is een « refereyn » ten beste gegeven, waarvan niet vaststaat, dat Emilia er de hand in heeft gehad. Enkele maanden later (28 februari 1541) beslist de gemeenteraad, dat men de Emilianen zal verstrekken: « planken om een theatrum te maken. » De spelers wordt een subsidie in vooruitzicht gesteld: vier gulden voor een groot spel, twee gulden voor een kleintje!

Niet lang daarna krijgt de Raad een bezuinigingsbeveling. In verband met de benauwde tijden wordt voor de volkskunst geen cent meer toegestaan (4 juli 1541). Drie maanden later keert men terug van deze dwaalweg. De toelagen van voorheen aan de « speilluyden off rithoriken » worden weer netjes verleend tot in 1546.

Interessant is de tekst van een eedsformule die de rederijkers van deze kamer in voornoemd jaar bezigen ten aanzien van de Prins-Bisschop van Luik, de Hertog van Brabant en het Bestuur van de Driekoningen, waarmee « Amalie » zich versmelt. In 1561 heben ze de honderd kilometer naar *Antwerpen* afgelegd. Is in de jolige sinjorenstad een prijs als verstkommende behaald? Of heben ze andere triomfen en veroveringen gevierd?

V. Voorlopig blijft het een open vraag: vertegenwoordigen « *Die jonge goudbloemkens* » een nieuwe Trichtse generatie?

Burgervaders, schepenen en raadsleden blijken met deze rederijkerskamer te sympathiseren, getuige de meervoudige subsidies die men de « rethorikers vander Jonger Goutbloem » schenkt.

Uit tot heden onderzochte raadsnotulen schijnt een eerste optreden van 1551 te dateren.

In 1554 richten ze een toneelstelling op, waarvoor het stadhuis (in de Grote Staat!) tien gulden subsidieert.

Moeten we aannemen, dat ze 1559 de laatste maal op de planken gestaan hebben? Een vijfde prijs wordt in de wacht gesleept in de *locale wedstrijd* door het stadsbestuur uitgeschreven. Het Schipperambacht brengt het er beter af door als nummer één uit de bus te komen, (waaraan verbonden was een ton bier en rijnwijn); op de voet gevolgd door de Drie Koningen.

VI. Schraal is de oogst als men materiaal wil vergaren omtrent de rederijderskamer « *Die Balsemblom* ». Feitelijk kan men niet eens van oogst spreken. Tevergeefs hebben wij de bemiddeling van de huidige archivaris-bibliothecaris der Gemeente Maastricht, Mr. Drs. H. Wouters, ingeroepen. Zijn hoffelijke dienstvaardigheid ten spijt is het niet gelukt (intra et extra muros) hoekstenen voor de toneelgeschiedenis onzer stad aan te voeren.

Aan alle toneelbedrijvigheid lijkt voorgoed een einde te komen door de medogenloze man, de verfoeide bezetter Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van *Alva*. Met een zekere grimmigheid brengt hij de rederijderskamers om zeep. Het waarom is ook hier duidelijk. Evenals elders hadden de gilden te veel vingers in de politieke pap, wat voor een dictator als de ijzeren Spanjool een doorn in het oog was.

Is aan zijn scherpe blik de Balsemblom ontsnapt? Iets soortgelijks heeft *Tongerren* gekend, waar de bloeiende kamer « *De Witte Lelie* » een « illegale » werking heeft kunnen uitoefenen. *Bilzen*, luttele kilometers ten westen van Maastricht telt twee rederijderskamers, de « *Korenbloem* » (met de zinspreuk: « Reuck vuldt en verheught »), en de *Velvbloemen*, die de moed er in hielden in de Gouden Eeuw. De tweeherige stad St.-Truiden ziet drie kamers in de sterk bewogen zestiende eeuw opereren: *Die Okeleyen* en *Die Roesencrans*, later versmolten tot *Die Olyftack* (met de spreuk: « Gods Geest verlicht », 1570-1788). Henric van Veldeke's woonstede Loon bezit terzelfder tijd *Die Goutbloeme* (met de spreuk: « Loon versoet arbeydt, Arbeydt versoect Loon »). In *Maaseik* speelt « *Die Sonnebloeme* » (onder 't motto: « Vreugt met Deugt. »). *Stokkum* aan de Maas, vermaard door zijn passiespelen en een Anti-Christ-spel is in de geschiedenis der rederijders vereeuwigd. Hierboven is op de « *Rode Roos* » (« Hitte vercoelt ») van *Hasselt* even gezinspeeld. Het rijke repertoire valt af te meten aan een vijftigtal handschriften met toneelspelen, die in de zestiende en zeventiende eeuw zijn opgevoerd. Tien stukken zijn tussen 1611 en 1638 in een kostbaar manuscript samengevoegd. Er zal een nauwgezet onderzoek moeten ingesteld naar de relaties tussen de geciteerde kamers in het graafschap Loon en Maastricht. Vast staat, dat landjuwelen, hagespelen en refereinen de verbroedering in de genoemde dorpen en steden in de hand hebben gewerkt¹⁵.

(15) Op 24 september 1548 waren Maastrichtse rederijders gastspelers te Hasselt. 's Jaars daarop is dit met een tegenbezoek beantwoord.

OSC. VAN DEN DAELE en FR. VAN VEERDEGHEM, *De Roode Roos. Zinnespelen en andere toneelstukken der zestiende eeuw voor het eerst aangegeven naar een Hasseltisch Handschrift* (Bulletin de la Commission Royale d'Histoire de Belgique. 1899). Voor de wetenschap vrijwel onbruikbaar.

BESLUIT

Aan het bestaan en de activiteit van de Maastrichtse rederij-kerskamers kan niemand meer twijfelen, sinds de archivaris P. H. Eversen zijn « bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde » afstond aan de Publications de la Société historique et archéologique dans le Duché de Limbourg (8ste jrg. 1871, pp. 303-332). De raadsnotulen van Maastricht wachten nog op grondige exploratie. We zijn er zeker van, dat uit stadsrekeningen en andere archivalia heel wat materiaal te voorschijn zal komen. Ook het nauwgezet excerpieren van de handschriften, die betrekking hebben op de ambachtsgilden ¹⁶ (o.m. berustend in het Rijksarchief, Sint Pieterstraat, Maastricht) belooft inzonderheid met betrekking tot het regelmatig deelnemen aan de sacramentsprocessies en blijde-inkomsten verscheidene bouwstenen. De naartoe speurder en toegewijde delver moge zich daarbij niet laten weerhouden door de ietwat pessimistische diagnose van Gerard Knuvelde, geformuleerd in zijn voortreffelijk handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde (eerste deel, p. 230, 's-Hertogenbosch 1948): « Over het ontstaan van de Rederijderskamers in de Zuidelijke Nederlanden hangt een sluier, die wel nimmer geheel opgelicht zal worden. »

Dr. C. DE BAERE en Dr. J.B. GESSLER, *De Roode Roos. Geschiedenis der Hasseltsche Rederijderskamer.* (Hasselt 1913).

J.B. PAQUAY, *De rederijderskamer de Witte Lelie* (Limb. Bijdragen, 3de jaargang, blz. 105 v.v., 4de jrg. blz. 99 v.v.).

Alb. REMANS, *De Limburgse Rederijderskamers* (Limburg, 19de jrg. Overdruk 1-26).

Dr. J. LYNNA, *Het ontstaan der Limburgse Rederijderskamers* (Limburg, 19de jrg. blz. 209-217). Ook deze Rijksarchivaris te Hasselt huldigt de stelling: de rhetorica-kamer is ontstaan uit de groep « gesellen vanden spele die sich in de schoot van de schutterijen had gevormd... » (blz. 216). Uitvoeriger bibliografie in mijn « *Toneel in de Maasgouw van ± 1100-1800* », Batavia, 2de druk, 1941), blz. 24 en 25.

(16) Ik vraag de aandacht voor A.J. FLAMENT, *De Gilden te Maastricht vooral onder het oogpunt van Kunst en Nijverheid en hun proefstukken.* (Public. de la Soc. Hist. et Arch., 52ste jrg., pp. 18-23) deze paragraaf is een onderdeel van zijn *Limb. Geschied- en oudheidkundige schetsen.*

Van de oudere literatuur noem ik alleen: A. PERREAU, *Recherches sur les Corporations de métiers de la ville de Maestricht et sur leurs réseaux.* (Bruxelles, 1848).

Opnagmerkt is gebleven J. HUYSMANS' *Sociale instellingen, gilden, putten en confrerieën te Roermond van 1232-1795.* (Gedenkboek ter gelegenheid van het zevenhonderdjarig bestaan van Roermond als stad. (1932, blz. 264-287).

Leerzaam zijn de opmerkingen van Dr. Willem DE VREESE, *Leekebijdragen tot de Geschiedenis van Vlaanderen, inzonderheid van Gent*, i.v.m. de 55 neringen in 't middeleeuwse Gent. (Cf. blz. 43 v.v.).

Noch in het prachtig verluchte werk « Land zonder grens »: Aken, Luik, Maastricht, door dr. Jean Lejeune (uitstekend vertaald door Mr. Ant. Minis), Brussel, 1958, noch in « De Bouwrevue », jaargang 1959, met name in de heldere bijdrage van Mr. Drs. H.H.E. Wouters « Maastricht in historisch perspectief », blz. 5-21, krijgt het toneel in onze stad ook maar enigerlei vermelding.

NASCHRIFT

Onder het afdrukken deelde Mr. Drs. H. Wouters, stadsarchivaris en -bibliothecaris van Maastricht mij mee, dat de stedelijke rekeningen uit de middeleeuwen, alsook die uit de 16e en 17e eeuw, verloren zijn gegaan. Door de sansculotten? of in de decennia vóór 1850?

Ter documentatie schrijf ik uit Eversen, o.c., p. 311, over : « Vanden wagenspelluyden. Op moendage V novembris anno 1509 wart verdragen inden gemeynen raet, datmen van nou voertaen tot wederdragen ende opseggen vanden Rode ende des rechts den spelluyden die op wagens spelen — want nou tsamen zijn geselschap sijn int spelen — soe deck als sij op wagen spelen ende achter strotten varen ende spelen, van gracien ende gunsten wegen geven sal eynen hornsen gulden ».

Ik dank mijn vriend Wouters mede voor de verwijzing naar L. Minard-Van Hoorebeke, *Description de méreaux et autres objets anciens des gildes et corps de métiers*, II, pp. 178-179, 186-187, Gand, 1878.